

УДК 332.01

Шкірко О. І.

Університет митної справи та фінансів

МАЛИЙ БІЗНЕС ЯК ОДИН ІЗ ВАЖЛИВИХ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ У КРАЇНІ

У статті досліджено структуру доходів домогосподарств. Проаналізовано доходи від підприємницької діяльності і самозайнятості як основний вид доходів малого та мікробізнесу. Визначено основні умови для формування малого бізнесу в країні.

Ключові слова: малий бізнес, мікробізнес, доходи домогосподарств, підприємництво, самозайнятість, ринкова економіка.

Постановка проблеми. У країнах із розвинутою економікою домогосподарства є важливою частиною національної економічної системи та одним з основних суб'єктів економіки. Домогосподарства представляють інтереси населення країни, враховуються в усіх процесах макрорегулювання та відображаються у статистичній звітності. Розвиток малого підприємництва в Україні є необхідною умовою для вирішення комплексу соціальних і економічних проблем, залучення до підприємницької діяльності значної частини населення та переходу до інноваційного типу економічного розвитку. З наукового погляду питання важливості ролі малого бізнесу як одного з джерел доходів домогосподарств розкриті не до кінця, зокрема його вплив на процеси, що відбуваються в різних сферах суспільства. Із цього погляду дане питання особливо актуальне в умовах розбудови ринкової економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування доходів домогосподарств були і залишаються об'єктом досліджень науковців багатьох країн світу. Після проголошення незалежності України розпочався етап становлення правового законодавства для ведення підприємницької діяльності, посилився інтерес вітчизняних учених до дослідження функціонування малого підприємництва як одного з чинників формування доходів домогосподарств. Цим питанням присвятили праці такі провідні науковці: Ж.Я. Количева [3], Л.І. Пронкіна [11], С.В. Теребова [12], Т.Т. Цатлаханова [13], Н.А. Шикіна [14] та ін.

Д.О. Жоравович [2] та Н.О. Періт [5] аналізують домогосподарства переважно через призму малого бізнесу. Зокрема, Д.О. Жоравович зазначив, що суб'єктами підприємництва передусім є домогосподарства, організатори одноосібного та сімейного бізнесу, а також групи домогосподарств, які пов'язані між собою договірними відносинами й економічним інтересом. Н.О. Періт звернула увагу на те, що домашнє господарство в особі дрібного власника є потенційним елементом для переходу в мале підприємництво та найменшим суб'єктом підприємництва.

Незважаючи на значну кількість досліджень у цій сфері, проблеми створення, розвитку та функціонування малого підприємництва недостатньо вивчені.

Мета статті полягає в аналізі доходів домогосподарств, а саме доходів від підприємницької діяльності і самозайнятості та їх збільшення, шляхом розвитку малого та мікробізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-економічний розвиток кожної країни оцінюється показниками життєвого рівня населення. Дані показники мають на меті не тільки зафіксувати стан економічного та соціального

життя населення на певну дату, але й спрогнозувати подальший розвиток цих показників, а також розробити заходи соціально-економічного характеру для подолання негативних проявів у суспільстві. Згідно із Законом України «Про державну статистику», статистичні спостереження проводяться органами державної статистики через збирання статистичної звітності, здійснення одноразових обліків, переписів (опитувань), вибірко-вих та інших обстежень [8].

В Україні на кінець 2015 р. налічувалося близько 15 млн. домогосподарств, з яких більше 10,4 млн. (69,3%, понад дві третини) знаходяться в містах, 4,6 млн. (30,7%) – у сільській місцевості [4]. Негативним є той факт, що в Україні кількість домашніх господарств зменшується з кожним роком. У 2010 р. їхня кількість становила 17,1 млн. За період 2010–2015 рр. вона зменшилася на 2,1 млн. домогосподарств, або на 14%.

В умовах ринкової економіки джерелами формування грошових доходів домогосподарств є доходи, які являють собою частину національного доходу країни, адже домогосподарство є безпосереднім учасником суспільного виробництва, зокрема через постачання на ринок факторів виробництва, що дає змогу цьому суб'єкту брати участь у розподілі та перерозподілі національного доходу та претендувати на певну його частку. Це зумовлено правом власності на той чи інший ресурс, отже, відносини власності багато в чому визначають пропорції розподілу та частку доходу, на яку може претендувати кожен учасник [14].

Можливість отримання доходу у формі заробітної плати учасниками домогосподарства визначає здатність до праці та набуття ними статусу найманого працівника. Згідно із Законом України «Про оплату праці», заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яка за трудовим договором роботодавцем виплачує працівнику за виконану ним роботу [9].

Із переходом на ринкові засади функціонування економіки та здобуттям Україною незалежності, однією зі складових частин якої є існування приватної власності, вітчизняні домогосподарства отримали змогу доповнити джерела своїх грошових доходів за рахунок доходів від власності, що виявляються у вигляді відсотків, дивідендів та ренти.

Своєрідними передумовами для можливості здійснення домогосподарством самостійної підприємницької діяльності стали існування в ринковій економіці різних форм власності, змога самостійно приймати рішення щодо свого функціонування та наявність у володінні домогосподарства різних факторів виробництва. У цьому разі домогосподарство є не тільки постачальником ресурсів, а й водночас їх покупцем. Відповідно, індивід змінює статус працівника на самозайнятого. Отже, можемо

вважати, що домогосподарства є основою малого бізнесу та самозайнятих осіб у країні.

Сектор малого підприємництва і самозайнятості є невід'ємним, об'єктивно необхідним елементом будь-якої розвиненої господарської системи, без якого економіка і суспільство у цілому не можуть нормально існувати і розвиватися. У ст. 14 Податкового кодексу України говориться, що самозайнята особа – платник податку, який є фізичною особою – підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником у межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності [6]. Зазвичай це діяльність у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій сферах, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою – підприємцем та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб.

Підприємницька діяльність в Україні представлена малим та мікробізнесом. Згідно зі ст. 55 Господарського кодексу України [1], під мікробізнесом розуміються: фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 млн. євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України. Під малими підприємствами розуміються фізичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку як фізичні особи – підприємці, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн. євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Малий бізнес формується під впливом певних умов у країні. Зазвичай до них належать економічні, соціальні, правові та ін. (рис. 1).

На економічне середовище істотно впливають наявність і доступність грошових ресурсів, рівень доходів населення, а також величина позикових коштів, необхідних підприємцям для фінансування своїх ділових операцій, які готові надати

їм кредитні установи. Будь-яка підприємницька діяльність функціонує в рамках відповідного правового середовища, тому велике значення має створення необхідних правових умов, до яких належить наявність законів, що регулюють підприємницьку діяльність та створюють найсприятливіші умови для її розвитку.

У багатьох зарубіжних країнах розвиток економіки залежить від сегмента мікроекономіки – малого та середнього бізнесу, а також самозайнятості. Даний сегмент економічної структури активно формує основу соціальної стабільності західноєвропейського, американського та японського суспільства, генерує інновації, сприяє обслуговуванню великої промисловості, забезпечує ефективну політику у сфері зайнятості, утворюючи тим самим середній клас. Так, у США на частку малого бізнесу припадає близько 50% ВВП країни, понад половини всіх інвестицій. Що стосується самозайнятості, то в даний момент у країні широке поширення набула робота на дому, в якій повністю зайнято 39 млн. осіб [3]. На відміну від вітчизняної роботи на дому в США цим займається найбільш кваліфікована частина населення. Це лікарі, юристи, викладачі, які є, по суті, підприємцями без утворення юридичної особи.

У 2014 р. у США і низці країн Європи малий бізнес займав частку більше 50%. У країнах ЄС зареєстровано близько 25 млн. малих і середніх компаній, які дають роботу 75 млн. осіб і становлять майже 99% усіх зареєстрованих підприємств. Так, в Італії та Німеччині частка малих підприємств у промисловості становила відповідно 93% і 81%, у США – 80%. У Фінляндії зараз налічується близько 260 тис. компаній, 93% із них – це невеликі фірми, що мають у своєму штаті від однієї до дев'яти осіб. Власники малих фірм на Заході основним мотивом для відкриття своєї справи називають нові можливості та інновації. У США та ЄС на 1 тис. жителів діє приблизно 40 підприємств малого бізнесу та підприємців. У деяких країнах Європи ці показники ще вищі [15].

Саме малий бізнес в економічно розвинених країнах світу є невід'ємною частиною ринкового господарства. Як показує зарубіжний досвід, малий бізнес, з одного боку, є здоровою противою великому бізнесу, оскільки він охоплює ті сфери виробництва товарів і надання послуг, які, як правило, не викликають інтересу у представників великого бізнесу, але які користуються

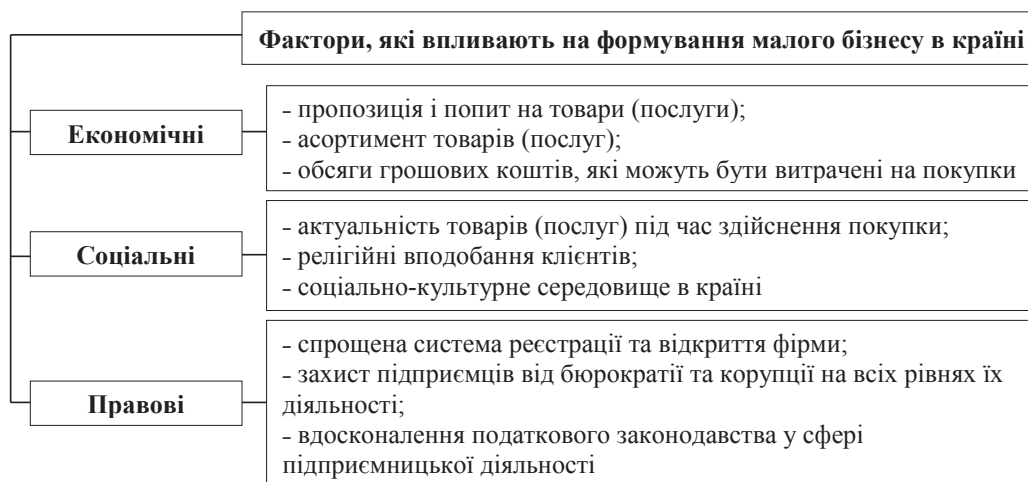

Рис. 1. Фактори, які впливають на формування малого бізнесу в країні

Джерело: складено автором на основі [2; 13]

належним попитом у населення; з іншого – дає змогу підтримувати соціальну справедливість у суспільстві, оскільки малий бізнес зорієнтований на пересічних громадян із середніми та малими матеріальними статками. Малий бізнес мобілізує значні фінансові та виробничі ресурси населення, створює умови для підвищення рівня зайнятості та зменшення навантаження на бюджет і соціальні фонди держави.

Порівняння структури грошових доходів домогосподарств за 2010 та 2015 рр. свідчить, що питома вага заробітної плати та одержаних доходів від власності у грошових доходах домогосподарств суттєво не змінилася. Частка заробітної плати в загальній структурі грошових доходів домогосподарств за 2010–2015 рр. зменшилася на 0,4%. Позитивною тенденцією є те, що частка державної соціальної допомоги за аналізований період зменшилася на 0,6%, що відображено в табл. 1 [4].

Розвиток малого підприємництва та сімейного бізнесу є однією з головних переваг ринкових умов господарювання та характерною ознакою ринкових відносин. Сучасний стан розвитку малого підприємництва в Україні можна оцінити за допомогою лише одного опосередкованого показника. У структурі сукупних ресурсів домогосподарств, поданих у табл. 1, доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості в 2010 р. становили 6,1%, а в 2015 р. – 5,5%, тобто відбулося зменшення на 0,6% (табл. 1). Зменшення частки доходів від підприємницької діяльності свідчить про невикористання потенціалу всіх можливостей ринкових умов господарювання вітчизняними домогосподарствами.

Проаналізуємо ситуацію з доходами домогосподарств, яка склалася в Україні не тільки з урахуванням національної валюти, а й долара США, щоб розглянути більш наглядну ситуацію, яка

Таблиця 1

Структура грошових доходів домогосподарств за 2010–2015 рр.

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Приріст 2010–2015 рр.
Сукупні ресурси в середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство, грн.	3481	3853,9	4144,5	4470,5	4563,3	5231,7	+1750,7
Грошові доходи (%):	89,1	88,9	91	90,8	91,2	89,4	+0,3
- оплата праці	47,6	48,9	50,8	50,6	48,8	47,2	-0,4
- доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	6,1	4,6	4,1	4,1	5,2	5,5	-0,6
- доходи від продажу сільськогосподарської продукції	3,4	3,1	2,8	2,8	3,2	3,4	0
- пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою	25,8	25,5	27,1	27,1	27	25,2	-0,6
- грошова допомога від родичів, інших осіб та інші грошові доходи	6,2	6,8	6,2	6,2	7	8,1	+1,9

Таблиця 2

Динаміка доходів домогосподарств у гривнях і доларах США за 2010–2015 рр.

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Приріст 2015–2010 рр.
Середньорічний курс долару США	7,9356	7,9676	7,991	7,993	11,8867	21,8447	13,9091
Грн.							
Грошові доходи домогосподарств	3101,57	3426,12	3771,50	4059,21	4161,73	4677,14	1575,57
Оплата праці	1476,35	1516,67	1575,60	1569,39	1513,57	1463,94	-12,41
Соціальна допомога держави	800,21	873,66	1022,08	1100,05	1123,67	1178,64	378,43
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	189,20	157,60	154,63	166,43	216,41	257,24	68,05
Дол. США							
Грошові доходи домогосподарств	390,84	430,01	471,97	507,85	350,12	214,11	-176,73
Оплата праці	186,04	190,35	197,17	196,35	127,33	67,02	-119,03
Соціальна допомога держави	100,84	109,65	127,90	137,63	94,53	53,96	-46,88
Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	23,84	19,78	19,35	20,82	18,21	11,78	-12,07

Таблиця 3

Напрями розвитку підприємницької діяльності

Напрямок розвитку	Заходи, які вплинуть на розвиток підприємництва
Залучення населення до здійснення підприємницької діяльності	– введення дисциплін із здійснення підприємницької діяльності в загальноосвітніх школах; – розроблення програм для спеціальних верств населення (жінок, безробітних, молодих підприємців); – організація семінарів та вебінарів для підприємців; – створення позитивного іміджу підприємців; – створення спеціальних курсів на базі провідних компаній для студентів
Підтримка з боку держави створення нових підприємств	– фінансування початкового капіталу (на умовах повернення державі); – надання на пільгових умовах офісних приміщень та обладнання; – вдосконалення податкового законодавства для підприємців через зниження податкових ставок
Сприяння діяльності вже створених підприємств	– надання землі під будівництво на пільгових умовах; – удосконалення механізму лізингу для суб'єктів малого підприємництва; – розвиток організацій підприємців; – удосконалення кредитної політики, яка стосується малих підприємств (зниження відсоткових ставок за кредитами та більш прозорі умови кредитування)

відбувається в останні роки за нестабільної української економіки (табл. 2). Для аналізу оберемо найбільш важливі показники: оплату праці, соціальну допомогу держави та доходи від підприємницької діяльності і самозайнятості (сектор малого бізнесу).

Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості за 2010–2015 рр. у національній валюті зросли з 189,20 грн. у 2010 р. до 257,24 грн. у 2015 р., тобто на 68,05 грн., або на 36%. У період 2011–2013 рр. спостерігаємо тенденцію до зменшення за цим видом доходів. Якщо розглядати доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості в доларах США, спостерігаємо дещо інші тенденції, а саме за аналізований період відбулося зменшення. У 2010 р. цей показник становив 23,84 дол., а в 2015 р. – 11,78 дол., тобто знизився на 12,07 дол., або на 51%. Передусім це пов'язано з ростом середньорічного курсу долару США на 13,9 грн. унаслідок складної політичної та економічної ситуації в Україні.

Українська спілка промисловців та підприємців (УСПП) та Антикризисна рада громадських організацій зазначають [7], що в Україні після наслідків соціально-економічної кризи, пов'язаних зі скороченням промислових потужностей, нестачею таких сприятливих для бізнесу майданчиків, як вільні економічні зони, технопарки тощо, треба якомога більшу увагу приділяти формуванню умов для самозайнятості населення та малого підприємництва. У 2016 р. малий і середній бізнес приніс близько 70% податкових надходжень до бюджету країни і додав вагому частку в український експорт. Кожен підприємець дає роботу як мінімум ще двом-трьом співгромадянам. Саме тому держава повинна зробити розвиток самозайнятості та середнього класу своєю стратегією, прийнявши для цього відповідні програми і поліпшивши умови для ведення власної справи.

Нині політика держави у сфері підтримки підприємницької діяльності обмежується лише Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [10].

Розвиток малого і мікробізнесу можна використувати як фактор підвищення доходів насе-

лення. Для цього потрібні комплексна робота з поліпшення якості підприємницького середовища, а також розроблення заходів, спрямованих на розкриття і реалізацію підприємницького потенціалу населення. Основні напрями розвитку малого бізнесу представлено в табл. 3.

Запропоновані нами заходи потрібно реалізовувати комплексно, на системній основі. Для цього потрібно на державному рівні створити довгострокову програму розвитку малого і мікробізнесу в країні. Даний документ повинен бути спрямований на створення комфортних умов для ведення підприємницької діяльності, а також системи мотивації, щоб активізувати залучення населення до занять малим бізнесом.

Висновки. Розвиток підприємств малого бізнесу створює сприятливі умови для підвищення рівня економіки в країні, оскільки розвивається конкурентне середовище, створюються нові робочі місця та розширюється сектор споживання. Малий та мікробізнес – це авангард ринкової економіки і водночас її основа, тому що саме численність та ефективність роботи підприємств цього рівня забезпечують розвиток та стабільність функціонування економіки будь-якої країни. Отже, важливо приділяти значну увагу розвитку функцій саме цього рівня бізнесу.

Для формування підприємництва потрібні певні економічні, соціальні і правові умови. Серед економічних умов можна виділити пропозицію товарів і попит на них; види товарів, які можуть придбати покупці; обсяги грошових коштів, які вони можуть витратити на ці покупки, та ін. Малий бізнес в Україні нині відстає від розвинених країн. Це свідчить про те, що в нашій країні є великі резерви зростання малого бізнесу.

Напрями збільшення доходів населення через малий бізнес сприятимуть поліпшенню підприємницького клімату в Україні. Розвиток малого бізнесу дасть змогу підвищити рівень життя населення, що забезпечить стійке економічне зростання.

На нашу думку, тема є актуальною і потребує подальших досліджень, тому що доходи від підприємницької діяльності становлять значну частку в структурі доходів домогосподарств у розвинених країнах світу з ринковою економікою.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
2. Жоравович Д. Проблемні питання визначення підприємницької діяльності в контексті її здійснення фізичною особою / Д. Жоравович // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 11. – С. 72–76.
3. Кольчева Ж.Я. Специфика малого бизнеса и самозанятости, как объекта государственного воздействия / Ж.Я. Кольчева // Успехи современного естествознания. – 2008. – № 8. – С. 72–74.
4. Офіційний сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Періт І.О. Зміст та особливості підприємницької діяльності домашніх господарств як важливих суб'єктів економічних відносин / І.О. Періт // Світ фінансів. – 2015. – № 4. – С. 152–162.
6. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/page4>.
7. Поднять украинскую экономику может развитие самозанятости и малого бизнеса [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://uspp.ua/ru/podnyat-ukrainskuuyu-ekonomiku-mozhet-razvitie-samozanyatosti-i-malogo-biznesa.html>.
8. Про державну статистику [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.licasoft.com.ua/component/lica/index.php?option=com_lica&p=0&base=1&menu=39901&u=1&type=1&view=text.
9. Про оплату праці: Закон України від 24.03.1995 № 108/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>.
10. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
11. Пронкина Л.И. Основные направления развития государственной финансовой поддержки малого бизнеса в Украине / Л.И. Пронкина // Вестник НУ «Юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого». – 2013. – № 4. – С. 117–127.
12. Терехова С.В. Малый бизнес как фактор повышения уровня занятости и доходов населения региона / С.В. Терехова // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз. – 2013. – № 5. – С. 112–122.
13. Цатхланова Т.Т. Роль малого бизнеса в формировании предпринимательской структуры на региональном уровне / Т.Т. Цатхланова // Вестник АГТУ. Серия «Экономика». – 2012. – № 1. – С. 139–142.

14. Шикіна Н.А. Фінанси домогосподарств як основа розвитку людського капіталу / Н.А. Шикіна, Г.М. Коцюрубенко // Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. Серія «Економічні науки». – 2011. – № 3. – С. 288–296.
15. Юсупов Р. Малый бизнес: итоги 2013–2014 годов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://demvybor.livejournal.com/678381.html>.

Шкирко О. И.

Университет таможенного дела и финансов

МАЛЫЙ БИЗНЕС КАК ОДИН ИЗ ВАЖНЫХ ФАКТОРОВ ФОРМИРОВАНИЯ ДОХОДОВ ДОМОХОЗЯЙСТВ В СТРАНЕ

Резюме

В статье исследована структура доходов домохозяйств. Проанализированы доходы от предпринимательской деятельности и самозанятости как основного вида доходов малого и микробизнеса. Определены основные условия для формирования малого бизнеса в стране.

Ключевые слова: малый бизнес, микробизнес, доходы домохозяйств, предпринимательство, самозанятость, рыночная экономика.

Shkirko O. I.

University Customs and Finance

SMALL BUSINESS AS ONE OF THE IMPORTANT FACTORS IN THE FORMATION OF INCOMES OF HOUSEHOLDS IN THE COUNTRY

Summary

The structure of household income was studied in this article. The income from business activities and self-employment as the main types of income for small and micro businesses was analyzed. The author has defined the basic conditions for the formation of small businesses in the country.

Key words: small business, micro business, household income, entrepreneurship, self-employment, market economy.